

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА

Мокляк Володимир Миколайович

УДК 378.014.553(043.3)(09)(477)-057.875 “18/192”

**СТУДЕНТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ
ШКОЛИ УКРАЇНИ (XIX – ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Полтава – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
Бойко Алла Микитівна,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка,
завідувач кафедри загальної
педагогіки та андрагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Нечепоренко Лідія Сергіївна,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
завідувач кафедри педагогіки;

кандидат педагогічних наук, професор
Сипченко Валерій Іванович,
Слов'янський державний педагогічний університет,
завідувач кафедри педагогіки.

Захист відбудеться 14.12.2011 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 44.053.01 у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка за адресою: 36003, м. Полтава, вул. Остроградського, 2, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка за адресою: 36003, м. Полтава, вул. Остроградського, 2.

Автореферат розісланий 12.11.2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої

вченої ради

Н. І. Шиян

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження. Період XIX – поч. XX ст. в історії вітчизняної науково-педагогічної думки представлено становленням вищої освіти та формуванням студентського середовища, у якому зосереджується значний потенціал творчої інтелектуальної енергії і найчіткіше виявляється креативність, енергійність, соціальна активність молоді людини. Вивчення самоврядних студентських структур, принципів їх організації, змісту діяльності, форм і методів з точки зору історико-педагогічних та соціальних подій має сьогодні значну наукову цінність. З огляду на це особливий вплив на сучасний етап розвитку педагогіки вищої школи й вищої освіти здійснює обґрунтування прогресивних педагогічних ідей, вивчення досвіду діяльності студентського самоврядування у вітчизняній педагогічній теорії і практиці досліджуваного періоду.

В умовах цивілізаційних процесів виникає потреба в кадрах, які були б соціально активними, компетентними фахівцями, високопрофесійними лідерами з особистісними якостями, затребуваними на світовому ринку праці, такими як: ініціативність, толерантність, творчість, адаптивність, доброзичливість, працездатність, комунікабельність, що виступають іманентно характерною властивістю сучасного фахівця. Теоретичні дослідження й емпіричний досвід переконують, що цьому насамперед сприяє участь у студентські роки в діяльності самоврядних організацій, що дозволяє виховати названі якості, розкрити всебічний потенціал молоді людини, забезпечити прийняття об'єктивних управлінських рішень та прозорість діяльності освітніх закладів.

Проте вивчення об'єктивної реальності показує, що в багатьох вишах зовсім не створено органів самоврядування або вони функціонують формально, їх позитивний вплив не відчутний, вони недієздатні у власному самотворенні й організації та змісті діяльності студентського колективу. Соціальна активність студентів залишається недостатньою, що проявляється в небажанні: 1) глибоко вникати в організацію навчального процесу, моральне і громадянське виховання молоді; 2) свідомо брати участь у виборах; 3) відвідувати заходи, які мають не лише розважальний характер; 4) коректно відстоювати свої права тощо. Це можна пояснити не лише їхньою низькою соціальною активністю, некомпетентністю студентських лідерів, але й тим, що в педагогічній науці неповно обґрунтовано феномен студентського самоврядування, до цього часу не вивчено ретроспективу його становлення й розвитку, зокрема в системі освіти XIX – поч. XX ст., не виокремлено основні теоретичні ідеї, не вивчено досвід діяльності студентських самоврядних організацій, не виявлено основні напрями їхньої діяльності, не з'ясовано специфічні особливості студентського середовища вищих навчальних закладів досліджуваного періоду.

Теоретичний аналіз праць прогресивних педагогів засвідчив, що існують різні підходи навіть до трактування поняття “студентське самоврядування” (К. Д. Кавелін, П. В. Павлов, М. І. Пирогов та ін.). Історико-педагогічний аналіз цього феномену здійснювали Д. І. Багалій, В. С. Бакіров, Н. М. Дем'яненко,

С. Т. Золотухіна, В. К. Майборода, І. Г. Малінко, С. П. Мельгунов, С. І. Посохов, В. А. Садовничий, В. І. Сипченко, І. О. Сікорський, П. Б. Струве, Г. І. Щетініна та ін. Серед праць цього напрямку варто виділити “Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения: 1802-1902 гг.” С. В. Рождественського та вказати на творчість публіциста й історика В. Є. Рудакова, зокрема нарис “Студенческие научные общества”, де розкрито становище студентів в університетах та діяльність студентських наукових товариств.

Середовищно-педагогічний контекст у діяльності студентських колективів і їх самоврядних організацій висвітлювали В. А. Горохов, О. А. Дубасенюк, О. О. Дьяконов, Г. О. Енгель, Л. П. Клименко, І. Х. Лалаянц, Г. М. Лібанов та ін., роботи яких містять багатий, але несистематизований фактичний матеріал.

Неоднозначністю поглядів на проблеми вищої школи досліджуваного періоду, мету, зміст і форми діяльності студентства вирізнялися відомі філософи, природодослідники, публіцисти (В. І. Вернадський, В. А. Воробйов, П. М. Мілюков, Є. М. Трубецькой, Б. Р. Фроммет та ін.).

У радянській історіографії вища школа була предметом дослідження багатьох учених (А. Є. Іванов, Г. Б. Корнетов, В. Р. Лейкіна-Свірська, Л. С. Нечепоренко, Н. Я. Олесич, В. І. Сипченко, О. В. Сухомлинська та ін.). Щодо студентського самоврядування, увагу привертають праці сучасних науковців, у яких розглядаються певні його аспекти – мета і завдання самоврядування (І. П. Аносов, Д. М. Мехонцева, О. О. Невмержицька, М. В. Поляков, В. А. Яблонський та ін.), самоврядні об'єднання (В. А. Гаспарян, М. В. Григор'єва, Г. В. Троцько, Л. О. Шеїна та ін.), досвід самоврядування в зарубіжних країнах (Т. І. Бондар, І. В. Василенко та ін.).

Соціальному аналізу самоврядування в Україні присвячено наукові розвідки українських учених, письменників та громадських діячів (О. В. Глузман, М. М. Грищенко, М. С. Грушевський, М. П. Драгоманов, С. А. Литвинов, В. З. Смаль, І. Я. Франко та ін.), а також зарубіжних науковців (Й. Альтузіус, Р. Л. Д'Аржансон, Ж. Боден, Т. Джефферсон, В. Джіллль, Р. Оуен, М. Планта, А. де Токвіль, В. Ф. Тротцендорф, Ш. Фур'є та ін.).

Отже, нами проаналізовано історико-педагогічний, середовищно-педагогічний, соціальний, зарубіжний та інші аспекти студентського самоврядування. Однак вони далеко не вичерпують проблеми і не в усьому співвідносяться між собою в силу тих чи інших теоретичних і практичних підходів, а також відсутності їхньої систематизації.

Актуальність проблеми посилюється наявністю гострих соціально-педагогічних суперечностей:

– між пріоритетністю ідеї демократизації управління в освіті, залучення з цією метою студентського самоврядування як повноцінного партнера керівництва і недостатньою педагогічною спрямованістю професорсько-викладацького складу на

розвиток самоврядних організацій, соціальної активності студентства, їхньої самостійності та критичності мислення;

– між динамікою розвитку демократичних процесів у суспільстві, зокрема в університетській освіті, й консерватизмом змісту, традиційністю методів, форм і видів діяльності студентських колективів вищих навчальних закладів та їхніх органів самоврядування;

– між зацікавленістю студентів у розвитку самоврядування, неоднорідністю і креативністю у напрямках, методах, формах і видах діяльності студентських самоврядних органів і їх недостатньою затребуваністю у вищих навчальних закладах сьогодення.

Зважаючи на актуальність проблеми, її недостатній теоретичний і практичний рівень дослідженості, гостру потребу практики, нами сформульовано тему дисертації: **“Студентське самоврядування в історії розвитку вищої школи України (XIX – початок XX століття)”**.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка: “Методолого-теоретичні й методичні засади виховання молоді на національно-культурних традиціях українського народу в умовах євроінтеграції” (державний реєстраційний № 0100U000667). Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (протокол № 7 від 25.12.2008 р.) й узгоджена в бюро Ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 1 від 24.02.2009 р.).

Мета дослідження полягає в систематизації теоретичних ідей, науковому узагальненні досвіду студентського самоврядування в історії розвитку вищої школи України XIX – початку XX ст. та його актуалізації в умовах сьогодення.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Схарактеризувати основні напрями розробленості проблеми, розкрити передумови та виявити чинники виникнення самоврядних студентських організацій.

2. Обґрунтувати специфіку процесу та виокремити етапи розвитку студентського самоврядування означеного періоду.

3. З’ясувати принципи, зміст, методи, форми і види діяльності студентських самоврядних організацій.

4. Виявити й систематизувати основні теоретичні ідеї студентського самоврядування у вищій школі згідно з означеним періодом становлення і розвитку студентських самоврядних організацій.

5. Науково узагальнити досвід діяльності студентського самоврядування у вітчизняних університетах та визначити основні напрями його використання в сучасних вищих навчальних закладах.

Об'єкт дослідження: розвиток вищої школи України періоду ХІХ – початку ХХ ст.

Предмет дослідження: теоретичні ідеї і досвід діяльності студентського самоврядування в історії розвитку вищої школи України ХІХ – початку ХХ ст.

Методи дослідження: *пошуково-бібліографічний*, який дозволив здійснити вивчення архівних матеріалів і бібліотечних каталогів, фондів та бібліографічних видань; *історико-ретроспективний*, що дав можливість проаналізувати зміст і напрями діяльності студентських самоврядних організацій; *порівняльно-зіставний*, на основі якого проведено аналіз подій, відомостей і фактів, простежено розвиток студентського самоврядування на різних етапах; *хронологічний*, що забезпечив розгляд діяльності студентських об'єднань у динаміці та часовій послідовності; *соціологічний* (відбір, класифікація та періодизація історичних фактів, опитування – письмове й усне, моделювання, прогнозування), що дало можливість здійснити актуалізацію досвіду діяльності різноманітних студентських об'єднань, а також з'ясувати результативність вивчення авторського спеціалізованого навчального курсу “Розвиток студентського самоврядування в історії вищої школи України ХІХ – поч. ХХ ст.”; *метод теоретичного узагальнення*, за допомогою якого було сформульовано й обгрунтовано висновки на основі результатів здійсненої науково-пошукової роботи.

Хронологічні межі дослідження охоплюють ХІХ – початок ХХ ст. Це час змін в економічному, політичному, культурному житті суспільства, позитивних здобутків у сфері освіти, що вплинули на становлення і розвиток студентського середовища і його самоврядних організацій. Вибір нижньої хронологічної межі дослідження зумовлений становленням університетської освіти на території України, прийняттям першого загального статуту Російських імператорських університетів (1804 р.), відкриттям Харківського імператорського університету (1804 р.) і започаткуванням самоврядних студентських об'єднань. Верхню межу (початок ХХ ст.) визначено як період докорінних суспільних трансформацій, у тому числі вітчизняної системи освіти, спричинених революційними подіями 1917 року.

У дисертаційному дослідженні здебільшого зосереджено увагу на розвитку студентського самоврядування в університетах Східної, Центральної і Південної України. Особливостей функціонування інших вищих навчальних закладів цього періоду торкалося багато вчених (Н. М. Дем'яненко, В. К. Майборода, І. Г. Малінко, І. І. Прудченко, В. І. Сипченко, І. О. Сікорський та ін.), але переконливих матеріалів, у т.ч. й архівних з проблеми студентського самоврядування щодо цих навчальних закладів нами не виявлено в силу їх заснування в кінці означеного досліджуваного періоду та прагнення наслідувати принципи організації, зміст і засоби студентських самоврядних структур університетів.

Джерельна база дослідження. Архівні матеріали Державного архіву Київської області (ф. 2 – Канцелярія київського губернатора), Центрального державного історичного архіву України у м. Київ (ЦДІАК України) (ф. 262 – особистий фонд М. В. Довнар-Запольського, ф. 268 – Південне районне охоронне

відділення, м. Одеса, ф. 274 – Київське губернське жандармське управління, ф. 275 – Київське охоронне відділення, ф. 442 – Канцелярія київського, подільського та волинського генерал-губернатора, ф. 705 – Південно-Східне районне охоронне відділення, м. Харків, ф. 707 – Управління Київського учбового округу, ф. 849 – особистий фонд проф. В. С. Іконнікова, ф. 1680 – Канцелярія Харківського інспектора у справах друку), Державного архіву м. Києва (ДАК) (ф. 16 – Київський університет св. Володимира, ф. 18 – Київський політехнічний інститут), Державного архіву Харківської області (ф. 52 – Управління поліцмейстера м. Харкова, ф. 667 – Харківський університет). До наукового обігу введено 109 архівних джерел.

Нормативно-правові документи, у тому числі університетські статuti (1804 р., 1835 р., 1863 р., 1884 р.); соціологічні дослідження стану студентства з використанням офіційних статистичних даних (Д. І. Багалій, А. М. Куломзін, В. П. Яковлєв) та матеріали студентських переписів, самопереписів та опитувань (М. Х. Бунге, Я. Натансон); періодична та неперіодична публіцистика у вигляді статей, брошур та есе на тему студентства, університетських реформ; виступи професорів університетів на сторінках періодичних видань (“Вестник Европы”, “Журнал Министерства народного просвещения”, “Записки Императорского Харьковского университета”, “Исторический вестник”, “Киевская старина”, “Русская мысль”, “Русские ведомости”, “Русский архив”, “Русский вестник”, “Русское богатство”, “Университетские известия” та ін.); спогади учасників студентського самоврядування, колишніх студентів (А. Анісімов, О. В. Аптекман, А. Г. Воронов, В. Сорокін, В. С. Чеважевський та ін.), у тому числі мемуари відомих діячів тієї епохи (П. М. Мілюков, П. О. Капніст), а також свідків подій студентського життя в різних університетах (К. М. Галкін, В. І. Лапшин, Л. Нічпаєвський та ін.); фонди Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського, відділу стародруків, рідкісних видань та відділу газетних фондів, бібліотеки Українського інституту науково-технічної і економічної інформації (УкрІНТЕІ), Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського, Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка, Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Музею історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. П. Котляревського, наукової бібліотеки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка; монографії, матеріали наукових конференцій та публікації в сучасній періодиці (“Освіта”, “Освіта і кар’єра”, “Освіта України”, “Педагогічна газета”, “Рідна школа”, “Слово просвіти”, “Управління освітою”, “Шлях освіти”, “Вища освіта України”, “Вища школа”, “Літопис авторефератів дисертацій” та ін.); електронні ресурси глобальної мережі Internet.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає в тому, що в ньому *вперше*: виявлено і систематизовано основні теоретичні ідеї студентського самоврядування (демократизація студентського середовища, добровільність і

виборність самоврядних органів; особистісна, соціальна, політична, науково-освітня зорієнтованість змісту діяльності студентських самоврядних структур; розвиток організаційно-управлінських функцій студентських організацій та ін.); науково узагальнено досвід діяльності органів студентського самоврядування Київського університету св. Володимира, Харківського та Новоросійського імператорських університетів; схарактеризовано основні напрями розробленості проблеми (історико-педагогічний, середовищно-педагогічний, соціальний, зарубіжний); розкрито передумови виникнення студентських самоврядних організацій (соціально-економічні, освітньо-виховні, соціально-психологічні, а також як передумови – студентський рух, приклад німецьких та інших зарубіжних університетів, діяльність прогресивних педагогів); виявлено чинники виникнення самоврядних студентських організацій (побутові, політичні, наукові, навчальні та ін.); обґрунтовано процес розвитку студентського самоврядування як складний, суперечливий, змінний, виокремлено його етапи: I (1804-1863 рр.) – становлення студентського самоврядування; II (1863-1884 рр.) – внутрішніх суперечностей у розвитку самоврядування; III (1884-1900 рр.) – прогресивних змін; IV (1900-1917 рр.) – пошуків у оформленні нормативно-правової бази; з'ясовано принципи студентського самоврядування (демократичності, законності, гласності, рівноправності, підзвітності, відповідальності та ін.), методи (комунікації, самоаналізу, бесіди, дискусії, прикладу старшої людини, самоконтролю та ін.), форми (товариства, гміни, земляцтва, каси взаємодопомоги, гуртки, бібліотечні об'єднання, товариські суди та ін.), види (загальні збори, з'їзди, зібрання, сходки, заняття, засідання та ін.), основні напрями змісту в діяльності самоврядних організацій (соціально-правовий захист, навчальна та науково-педагогічна творчість, політико-організаційна діяльність та ін.).

Уточнено поняття “студентське самоврядування” щодо його ознак і динаміку його розвитку в досліджуваний період.

Подальшого розвитку набули зміст, методи, форми і види діяльності студентських самоврядних організацій.

Практична цінність роботи полягає в тому, що на основі отриманих результатів: 1) здійснено актуалізацію педагогічних ідей і досвіду діяльності студентських самоврядних організацій у сучасних умовах; 2) виявлено багатоманітність методів, форм і видів діяльності студентського самоврядування; 3) розроблено і впроваджено спеціалізований навчальний курс “Розвиток студентського самоврядування в історії вищої школи України ХІХ-поч. ХХ ст.”. Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані у практичній діяльності самоврядних органів студентських колективів навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, при створенні підручників, навчальних посібників, у розробленні спеціалізованих навчальних курсів, у процесі написання курсових, дипломних, магістерських робіт, підготовки доповідей та наукових повідомлень; у діяльності різних науково-пошукових об'єднань учнів та студентів, проведенні конференцій, педагогічних читань, семінарів із педагогіки, а також у лекційній роботі закладів післядипломної педагогічної освіти.

Результати дослідження впроваджено в педагогічний процес Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка № 02-10/3047 від 28.09.2011 р.), Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (довідка № 3612/01-30/63 від 12.07.2011 р.), Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського (довідка № 178 від 20.06.2011 р.), Полтавського університету економіки і торгівлі (довідка № 244 від 26.06.2011 р.), Слов'янського державного педагогічного університету (довідка № 184/А від 04.07.2011 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації доповідалися й обговорювалися на засіданнях ученої ради, кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, а також на методологічних семінарах, науково-практичних конференціях, педагогічних читаннях різних рівнів: *міжнародних наукових читаннях* “Інтернаціоналізація засобів формування особистості вчителя у контексті Болонських реформ” (Полтава, 2009); *всеукраїнських науково-практичних конференціях*: “Студентське й учнівське самоврядування: досвід, проблеми та перспективи розвитку” (Полтава, 2008); “Виховання особистісних якостей майбутніх фахівців у системі студентського самоврядування” (Полтава, 2009); “І Всеукраїнські Морозівські педагогічні читання” (Київ, 2010); “Теорія і практика виховання лідерських якостей особистості у системі студентських самоврядних організацій” (Полтава, 2010); “Науково-дослідна робота студентів у системі професійної підготовки фахівців” (Харків, 2010); “Проблеми освіти і науки: стан, досягнення і перспективи” (Полтава, 2011); “Актуальні питання сучасної науки й освіти” (Слов'янськ, 2011).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено у 14 одноосібних публікаціях, із них 6 – у наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура роботи. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів з висновками, загальних висновків, 5 додатків, списку використаної літератури (397 назв, із них 109 архівних позицій). Загальний обсяг дисертації 256 сторінок, основний текст викладено на 185 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, доцільність її розробки, сформульовано мету і завдання дисертації, розкрито його об'єкт і предмет, методи й хронологічні межі, визначено наукову новизну, теоретичне та практичне значення, окреслено джерельну базу, відображено апробацію та впровадження одержаних результатів.

У **першому розділі** – “Студентське самоврядування як педагогічна проблема” – проаналізовано ступінь розробленості проблеми студентського самоврядування у вітчизняній та зарубіжній педагогічній теорії й практиці, розкрито передумови та виявлено чинники виникнення первинних самоврядних

студентських організацій, здійснено ретроспективний аналіз нормативно-правового забезпечення студентського самоврядування.

З'ясовано, що термін “студентське самоврядування” з’явився в науковому обігу в 1861 р. Однозначного підходу до цього поняття вироблено не було, виділялися певні його ознаки. М. І. Пирогов акцентував увагу на корпоративному дусі студентства, К. Д. Кавелін – на позитивному впливові управлінських функцій студентських організацій, П. В. Павлов – на просвітницькій діяльності студентського самоврядування. Як одна із форм організації студентського середовища самоврядування базується на добровільних виборних засадах. Основними ознаками самоврядування є: належність влади всьому колективу, її здійснення колективом безпосередньо або через обрані органи; партнерська участь у навчально-виховному процесі та внутрішньому керівництві закладом освіти; самоконтроль та саморегуляція завдяки прийнятим нормам моралі; обстоювання та захист спільних різнобічних інтересів на основі самодіяльності та самовідповідальності.

Схарактеризовано основні напрями розробленості проблеми: історико-педагогічний (Д. І. Багалій, В. С. Бакіров, Н. М. Дем’яненко, С. Т. Золотухіна, В. К. Майборода, І. Г. Малінко, С. П. Мельгунов, С. І. Посохов, С. В. Рождественський, В. Є. Рудаков, В. А. Садовничий, В. І. Сипченко, І. О. Сікорський, П. Б. Струве, Г. І. Щетініна та ін.), середовищно-педагогічний (І. П. Аносов, Т. І. Бондар, І. В. Василенко, В. А. Гаспарян, В. А. Горохов, М. В. Григор’єва, О. А. Дубасенюк, О. О. Дьяконов, Г. О. Енгель, А. Є. Іванов, Л. П. Клименко, Г. Б. Корнетов, І. Х. Лалаянц, В. Р. Лейкіна-Свірська, Г. М. Лібанов, Д. М. Мехонцева, О. О. Невмержицька, Н. Я. Олесич, М. В. Поляков, Г. В. Троцко, Л. О. Шеїна, В. А. Яблонський та ін.), соціальний (О. В. Глузман, М. М. Грищенко, М. С. Грушевський, Н. М. Дем’яненко, М. П. Драгоманов, С. А. Литвинов, В. З. Смаль, І. Я. Франко та ін.), зарубіжний (Й. Альтузіус, Р. Л. Д’Аржансон, Ж. Боден, Т. Джефферсон, В. Джілл, Р. Оуен, М. Планта, А. де Токвіль, В. Ф. Тротцендорф, Ш. Фур’є та ін.).

Установлено, що відомі вчені, зокрема історик А. Є. Іванов, указували на особливу роль у житті вищих навчальних закладів факультетських, міжфакультетських та міських коаліційних органів студентського самоврядування, які були виразниками захисту академічних, економічних, громадських інтересів студентства.

Слід зазначити, що у розвитку студентських самоврядних організацій певну випереджувальну роль відіграло учнівське самоврядування, яке представлено у творчості вітчизняних учених (А. М. Алексюк, Я. Д. Ісаєвич, І. З. Мицько, Б. Н. Мітюргов, З. І. Хижняк, М. Д. Ярмаченко та ін.). Деякі праці науковців були присвячені самоврядуванню учнів середніх професійних навчальних закладів (В. Я. Бобров, Р. С. Гуревич, В. О. Зайчук, Н. Г. Ничкало та ін.).

Доведено, що студентське самоврядування впродовж усієї історії розвитку університетів України було пов’язане з боротьбою за їх автономію. Політика

Міністерства народної освіти щодо самоврядування мала непослідовний характер – нормативні документи спочатку ніяк не регламентували діяльність студентських самоврядних організацій, про що свідчать університетські статuti 1804 та 1835 рр., потім було запроваджено певну автономію (статут 1863 р.); реакційний статут 1884 р. загальмував демократичні тенденції розвитку вищої освіти на теренах Російської імперії. Студентський рух був однією з передумов розвитку студентського самоврядування, тимчасові правила організації студентських організацій (1907 р.) легалізували об'єднання університетської молоді, наслідком чого стала поява великої кількості гуртків, оформлення їх статутів, різних напрямів діяльності органів студентського самоврядування тощо. Проте довгий час не було стабільного ставлення влади до студентських товариств. Незважаючи на тимчасові правила 1907 р., наступними нормативними документами дозволялися лише академічні об'єднання (1908 р.), заборонялася діяльність старост (1908 р.). А отже, простежується непослідовність у ставленні до студентських товариств.

Дослідженням доведено, що серед багатьох прогресивних діячів досліджуваного періоду, які підтримували створення та діяльність студентських самоврядних організацій (К. Д. Кавелін, П. В. Павлов, С. П. Мельгунов), найбільшу прихильність студентства мав М. І. Пирогов. Завдяки його підтримці під час перебування на посаді попечителя Київського та Одеського навчальних округів студенти активно створювали різні самоврядні організації.

Розкрито передумови виникнення первинних студентських самоврядних організацій на основі ретроспективного аналізу історії розвитку вищої освіти в Україні XIX – початку XX ст.: соціально-економічні (криза кріпосної системи, прагнення зберегти усталений класово-становий устрій, непослідовність у запереченні корпоративності), освітньо-виховні (ідеї автономії навчальних закладів та їх академічна свобода, потреба в професійно підготовлених фахівцях, поява недільних шкіл), соціально-психологічні (природна потреба студентства в об'єднаннях – корпоративний дух університетської молоді), а також як передумови – студентський рух, приклад німецьких та інших зарубіжних університетів, діяльність прогресивних педагогів.

Виявлено чинники виникнення студентських самоврядних організацій: побутові (моральна та матеріальна взаємодопомога при пошукові житла, влаштуванні побуту, забезпеченні предметами першої необхідності та ін.), політичні (прагнення політичних партій залучити студентство у свою діяльність та ін.), наукові (потреба в інтелектуальному зростанні, спілкуванні, обговоренні суспільно-політичних подій та ін.), навчальні (необхідність централізовано вирішувати академічні питання тощо).

У другому розділі – “Процес розвитку студентського самоврядування у XIX – на початку XX ст.” – обґрунтовано специфіку процесу становлення та розвитку студентського самоврядування університетів Східної, Центральної та Південної України, виокремлено етапи розвитку студентських самоврядних організацій досліджуваного періоду, з'ясовано принципи, зміст, методи, форми і

види діяльності студентського самоврядування, виявлено і систематизовано його основні теоретичні ідеї і досвід в означений період.

Обґрунтовано специфіку процесу становлення та розвитку студентського самоврядування як суперечливого і нестабільного, виділено його внутрішні (між зацікавленістю студентів у створенні самоврядних організацій і не завжди правильним усвідомленням лідерами студентських об'єднань своїх прав та обов'язків; між готовністю студентів створювати об'єднання і консерватизмом професорсько-викладацького складу та ін.) та зовнішні суперечності (між становленням студентських об'єднань та недосконалим нормативно-правовим забезпеченням студентського самоврядування, між демократизацією студентського середовища і непослідовною авторитарною політикою влади та ін.), що гальмувало його розвиток.

На основі розроблених критеріїв (стан суспільного розвитку країни; урядова політика щодо університетів; становлення університетської освіти; соціальна активність молоді) виокремлено етапи становлення та розвитку студентського самоврядування: I етап (1804-1863 рр.) – зародження окремих неформальних студентських організацій, які в цілому не становили системи, їх не можна назвати повноцінним студентським самоврядуванням. Це етап становлення студентського самоврядування, провідною ідеєю діяльності став розвиток його організаційно-управлінських функцій. На цьому етапі відбулося зародження таких форм студентських організацій: товариства, гуртки, товариські суди (суди честі), бібліотечні об'єднання, товариства взаємодопомоги, гміни та ін. II етап (1863-1884 рр.) – заборона легальних організацій та перетворення їх у нелегальні, які охоплювали всі сфери життя студентства, внаслідок цього виникла значна різноманітність форм студентських об'єднань. Це етап внутрішніх суперечностей у розвитку студентського самоврядування, який сприяв конкретизації його мети, завдань і принципів, утверджувалася ідея особистісної, соціальної, політичної, науково-освітньої зорієнтованості змісту діяльності студентських самоврядних структур. На цьому етапі почали діяти такі форми студентських організацій: земляцтва, гуртки, які мали просвітницький характер, розвивалися товариства взаємодопомоги, бібліотечні об'єднання. III етап (1884-1900 рр.) – удосконалення студентського самоврядування у боротьбі з урядом за свої права і свободи, поглиблення суперечностей. Це етап прогресивних змін, коли були напрацьовані методи, форми і види діяльності студентського самоврядування; основна ідея – забезпечення добровільності і виборності самоврядних органів. На цьому етапі функціонували такі форми студентських товариств: земляцтва, бібліотечні об'єднання, товариства взаємодопомоги, гуртки, товариські суди. З'явився новий керівний орган студентського самоврядування – старости. IV етап (1900-1917 рр.) – оформлення статутів студентських самоврядних об'єднань, систематизація й узагальнення діяльності студентського самоврядування. Це етап пошуків у оформленні нормативно-правової бази, основною ідеєю виявилася демократизація студентського середовища. На останньому етапі діяли такі форми студентського

самоврядування: гуртки, земляцтва, каси взаємодопомоги. Виникли теоретичні ідеї, які втілювалися в позитивний досвід діяльності студентського самоврядування.

Установлено, що в університетах досліджуваного періоду діяли об'єднані, централізовані студентські організації. Так, Рада студентських депутатів Харківського університету і Союзна рада об'єднаних земляцтв і організацій Новоросійського університету керували всіма академічними та політичними справами студентів у межах рішень загальної сходки. Партія Академічного порядку Київського університету св. Володимира була створена з метою розвитку академічного життя університету та розповсюдження моральних норм у студентському середовищі.

Визначено, що одним із перших студентських об'єднань Харківського імператорського університету було господарське (1806 р.). Метою його діяльності стало забезпечення студентів предметами першої необхідності за доступними цінами. Ефективність діяльності господарського об'єднання підтверджується успішним розв'язанням поставлених перед ним завдань у тяжкий для студентства час (підвищення цін на всі групи товарів та війна 1812 р.). Однією з перших організацій Київського імператорського університету було "Слов'янське товариство" (1845 р.), на зборах якого учасники вивчали побут і традиції Малоросії, розмірковували про необхідність та поширення народної освіти шляхом створення початкових шкіл та розповсюдження літератури для народу, про шкідливий вплив кріпосного права на його розвиток тощо. Товариство стало основою і попередником "Українофільського товариства Кирила та Мефодія", члени якого (П. О. Куліш, О. В. Маркевич, Т. Г. Шевченко та ін.) гуртувалися навколо М. І. Костомарова.

Доведено, що одними з найпоширеніших були студентські наукові гуртки, у яких молодь мала можливість вивчати історію, економіку, цивільне та кримінальне право, літературу, вітчизняну словесність, філософію, специфіку західноєвропейських державних закладів, проводилися обговорення суспільно-політичних подій.

Визначилися принципи організації студентського самоврядування: демократичності, законності, гласності, рівноправності, підзвітності, відповідальності та ін.

Установлено, що змістом діяльності студентських товариств взаємодопомоги (гміни, земляцтва, товариства та каси взаємодопомоги) було вирішення житлових питань, матеріальна та моральна допомога, підтримка під час хвороб тощо. В університетах досліджуваного періоду діяли національні об'єднання: гміни, Польська, Литовська корпорація та ін.

З'ясовано, що важливу роль у діяльності студентського самоврядування відігравали товариські суди (суди честі), прихильником яких був відомий педагог, анатом, хірург М. І. Пирогов. Завдання, які виконував суд: обговорення негативних вчинків товаришів серед широкого загалу, контроль за виконанням покарання (найсуворішим було виключення з університету) тощо. Студенти і

викладачі шляхом об'єднання традицій і звичаїв свого навчального закладу створювали правила поведінки в студентському середовищі, яких і дотримувалися, у тому числі апелюючи до цих правил на студентських судах честі. Ці правила називалися “кодексами честі”. До них включався і перелік так званих “природних прав студента”, до яких належали: право називатися студентом і носити студентську форму (основна ознака корпоративного стилю); право на відсутність фізичних покарань і презумпцію невинності; провину та покарання за неї мав винести тільки суд честі; право на зібрання; право на корпоративну допомогу; право на створення студентських організацій.

Доведено, що інститут курсових старост був одним із найефективніших студентських самоврядних об'єднань. Старости були посередниками між викладачами і студентством, вирішували різноманітні академічні питання тощо.

Установлено, що протягом усього досліджуваного періоду прогресивні громадські діячі, вчені, урядові чиновники, викладачі університетів часто висловлювали думку про необхідність утворення корпоративних студентських організацій з метою взаємодопомоги, моральної підтримки товаришів, позитивного впливу старших студентів на молодших, досягнення наукових та навчальних цілей, організації культурного дозвілля тощо.

Доведено й обґрунтовано основні напрями змісту (соціально-правовий захист, навчальна та науково-педагогічна творчість, політико-організаційна діяльність), методи (бесіда, приклад старшої людини, комунікації, самоаналіз, самоконтроль та ін.), форми (товариства, гміни, земляцтва, каси взаємодопомоги, гуртки, бібліотечні об'єднання, товариські суди та ін.), види (загальні збори, з'їзди, зібрання, сходки, заняття, засідання та ін.) діяльності студентських самоврядних організацій досліджуваного періоду.

Виявлено і систематизовано основні теоретичні ідеї студентського самоврядування у вищій школі досліджуваного періоду: демократизація студентського середовища, добровільність і виборність самоврядних органів; особистісна, соціальна, політична, науково-освітня зорієнтованість змісту діяльності студентських самоврядних структур; розвиток організаційно-управлінських функцій студентських організацій та ін. Аналіз літературних джерел показав, що названі ідеї були притаманні студентському самоврядуванню протягом усього досліджуваного періоду на всіх його етапах. Період XIX – початку XX ст. характеризується становленням та розвитком вищої освіти, різноманітних напрямів, методів форм і видів діяльності студентських самоврядних організацій.

У третьому розділі – “Використання ідей і досвіду студентського самоврядування досліджуваного періоду в сучасній вищій школі” – розглянуто можливість застосування досвіду діяльності студентських самоврядних організацій досліджуваного періоду в сучасних умовах оновлення національної системи освіти, з'ясовано доцільність та основні напрями використання їх ідей і досвіду.

Доведено, що в сучасних умовах у навчально-виховному процесі вищої школи принципи, зміст, методи, форми, види діяльності студентських самоврядних організацій досліджуваного періоду можуть знайти своє відображення за умови їх вивчення й упровадження.

А отже, з'ясовано доцільність актуалізації та розвитку ідей і досвіду діяльності студентських самоврядних організацій з таких питань: а) звернення до історії вищих навчальних закладів України, глибоке вивчення їх становлення та розвитку; б) відбору для певного навчального закладу провідних теоретичних ідей і науково узагальненого досвіду на тлі розвитку діяльності класичних університетів, вищих жіночих курсів, Харківського практичного політехнічного інституту, Київського Фребелівського педагогічного інституту, Київського політехнічного інституту; в) підготовки педагогічних колективів сучасних закладів освіти до усвідомлення і затребуваності органів самоврядування для розвитку соціальної активності студентів, автономії вишів, піднесення навчальної, наукової, патріотичної й громадської діяльності студентів.

Критичний і не завжди об'єктивний погляд на організацію і зміст діяльності студентського самоврядування мали реакційні громадські діячі та посадовці (І. Д. Делянов, Є. В. Путятін, П. А. Столипін, П. А. Шувалов та ін.).

Обґрунтовано такі перспективні напрями впровадження теоретичних ідей, досвіду студентського самоврядування досліджуваного періоду в діяльність вищих навчальних закладів на сучасному етапі: 1) піднесення соціальної активності студентства, свідомого і коректного ставлення до суспільно-політичних подій; 2) використання змісту, багатоманітних методів, форм і видів діяльності вищих навчальних закладів ХІХ – поч. ХХ ст. у навчально-виховному процесі сьогодення; 3) надання пріоритетного значення національному вихованню, видавничій діяльності, впровадженню в педагогічний процес інноваційних засобів та історико-педагогічної спадщини минулого; 4) залучення студентства до активної громадської діяльності, патріотичних акцій, організації культурно-масових заходів; 5) посилення уваги до побутових питань, взаємодопомоги в навчанні та покращення матеріальних умов; 6) піднесення культури книги, авторитету і поваги до старших, викладачів, батьків та ін.

Виявлені ідеї та досвід діяльності студентських самоврядних організацій стали підґрунтям для створення спеціалізованого навчального курсу “Розвиток студентського самоврядування в історії вищої школи України ХІХ – поч. ХХ ст.” обсягом 1,5 кредитів (54 год.). Із метою встановлення рівня обізнаності з розвитком самоврядування означеного періоду було проведено локальний експеримент. Він здійснювався шляхом усного і письмового опитування 40 студентів V курсу факультету технологій та дизайну Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка та 32 слухачів курсів підвищення кваліфікації Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського.

З'ясовано, що позитивний досвід діяльності студентських самоврядних організацій використовується не в повному обсязі. Аналіз результатів

локального експерименту засвідчив, що опанування спеціалізованого навчального курсу сприяло: по-перше, ознайомленню з діяльністю первинних студентських самоврядних організацій XIX – поч. XX ст.; по-друге, актуалізації досвіду їх діяльності в сучасних умовах; по-третє, формуванню у студентів і слухачів курсів післядипломної педагогічної освіти готовності використовувати основні педагогічні ідеї та досвід діяльності студентських самоврядних організацій досліджуваного періоду в сучасних умовах.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі відповідно до мети і завдань здійснено аналіз досвіду діяльності студентських самоврядних організацій XIX – поч. XX ст., у результаті чого досягнуто нове вирішення наукового завдання, що полягає у виявленні й систематизації основних теоретичних ідей та у вивченні й науковому узагальненні досвіду студентського самоврядування у вищих навчальних закладах України XIX – поч. XX ст. Одержані в процесі дослідження результати дозволяють зробити висновки, що мають теоретичне і практичне значення:

1. Схарактеризовано ступінь наукової розробленості проблеми в історико-педагогічній літературі, визначено основні напрями здійснених досліджень: 1) історико-педагогічний; 2) середовищно-педагогічний; 3) соціальний; 4) зарубіжний. Розкрито передумови виникнення студентських самоврядних організацій: соціально-економічні – криза кріпосної системи, прагнення зберегти усталений класово-становий устрій, непослідовність у запереченні корпоративності та ін.; освітньо-виховні – ідеї автономії навчальних закладів, потреба в професійно підготовлених фахівцях, поява недільних шкіл та ін.; соціально-психологічні – природна потреба студентства в об'єднаннях, корпоративний дух університетської молоді, а також як передумови – студентський рух, приклад німецьких та інших зарубіжних університетів, діяльність прогресивних педагогів. Виявлено чинники становлення та розвитку первинних студентських самоврядних організацій: побутові, політичні, наукові, навчальні та ін.

2. Обґрунтовано специфіку процесу становлення та розвитку студентського самоврядування як складного, змінного, суперечливого (суперечності: внутрішні (між зацікавленістю студентів у створенні самоврядних організацій і не завжди правильним усвідомленням лідерами студентських об'єднань своїх прав та обов'язків; між готовністю студентів створювати об'єднання і консерватизмом професорсько-викладацького складу та ін.) та зовнішні (між становленням студентських об'єднань та недосконалим нормативно-правовим забезпеченням студентського самоврядування, між демократизацією студентського середовища і непослідовною авторитарною політикою влади та ін.). На основі визначених критеріїв (стан суспільного розвитку країни; урядова політика щодо вищої освіти; становлення вищої освіти; соціальна активність молоді) – виокремлено етапи розвитку студентського самоврядування досліджуваного періоду: I (1804-1863 рр.) – етап

становлення студентського самоврядування, зародження у вищих навчальних закладах окремих студентських організацій; II (1863-1884 pp.) – етап внутрішніх суперечностей у розвитку студентського самоврядування. Для нього характерні заборона студентських організацій та перетворення їх у нелегальні, які охоплювали всі сфери життя студентства, внаслідок цього зросла кількість і урізноманітнювалися форми студентських об'єднань; III (1884-1900 pp.) – етап прогресивних змін, удосконалення студентського самоврядування у боротьбі з урядом за свої права і свободи, поглиблення суперечностей; IV (1900-1917 pp.) – етап пошуків у оформленні нормативно-правової бази, затвердження статутів студентських організацій.

3. З'ясовано принципи (демократичності, законності, гласності, рівноправності, підзвітності, відповідальності та ін.); зміст (основні напрями в діяльності студентського самоврядування: соціально-правовий захист, навчальна та науково-педагогічна творчість, політико-організаційна діяльність та ін.); методи (комунікації, самоаналізу, бесіди, дискусії, прикладу старшої людини, самоконтролю та ін.); форми (товариства, гміни, земляцтва, каси взаємодопомоги, гуртки, бібліотечні об'єднання, товариські суди та ін.); види (загальні збори, з'їзди, зібрання, сходки, заняття, засідання та ін.) діяльності студентських самоврядних організацій.

4. Виявлено і систематизовано основні теоретичні ідеї студентського самоврядування досліджуваного періоду: демократизація студентського середовища, добровільність і виборність самоврядних органів, особистісна, соціальна, політична, науково-освітня зорієнтованість змісту діяльності студентських самоврядних структур, розвиток організаційно-управлінських функцій студентських організацій та ін.

5. Науково узагальнено досвід діяльності студентського самоврядування Київського університету св. Володимира, Харківського та Новоросійського імператорських університетів: організаційні основи, багатство і різноманітність змісту, цілеспрямованість і наступність у діяльності тощо. Більшість викладачів університетів досліджуваного періоду підтримували студентські ініціативи, їхній гуманний вплив сприяв розвитку студентського самоврядування.

Визначено основні напрями використання досвіду діяльності студентського самоврядування у сучасних вищих навчальних закладах: 1) піднесення соціальної активності студентства, свідомого і коректного ставлення до суспільно-політичних подій; 2) використання змісту, багатоманітних методів, форм і видів діяльності вищих навчальних закладів XIX – поч. XX ст. у навчально-виховному процесі сьогодення; 3) надання пріоритетного значення національному вихованню, видавничій діяльності, впровадженню в педагогічний процес інноваційних засобів та історико-педагогічної спадщини минулого; 4) залучення студентства до активної громадської діяльності, патріотичних акцій, організації культурно-масових заходів; 5) посилення уваги до побутових питань, взаємодопомоги в навчанні та покращення матеріальних умов; 6) піднесення культури книги, авторитету і поваги

до старших, викладачів, батьків та ін.

Обґрунтовано доцільність використання в сучасних умовах таких методів (взаєморегуляції, самоконтролю, комунікації, самовідповідальності, самодіяльності); форм (товариських судів, кас та товариств взаємодопомоги, бібліотечних об'єднань, шефства над загальноосвітніми школами, студентських магазинів); видів (всеукраїнських студентських громад, загальних зборів, з'їздів, сходок з певних питань, бібліотечних кас для поповнення літератури і кас взаємодопомоги) діяльності студентського самоврядування.

Основні результати проведеного дисертаційного дослідження свідчать про повне досягнення мети і виконання завдань, що, однак, не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшого вивчення потребує розвиток вітчизняних студентських самоврядних організацій в інші історичні періоди.

Основний зміст дисертації та результати дослідження відображено в таких наукових публікаціях:

статті в наукових фахових виданнях

1. Мокляк В. М. Основні етапи та напрями розвитку студентського самоврядування університетів України XIX – поч. XX ст. / В. М. Мокляк // Наукові записки кафедри педагогіки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Вип. 27. – Харків, 2011. – С. 7–14.

2. Мокляк В. М. Студентські наукові гуртки університетів України XIX – поч. XX ст. як одна з форм студентського самоврядування / В. М. Мокляк // Проблеми трудової і професійної підготовки : Науково-методичний збірник / [Під ред. В. В. Стешенка]. – Слов'янськ : СДПУ, 2011. – Вип. 16. – С. 182–189.

3. Мокляк В. М. Актуалізація ідей студентського самоврядування XIX – початку XX ст. в контексті модернізації національної системи освіти / В. М. Мокляк // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. праць / [За заг. ред. проф. В. І. Сипченка]. – Вип. LVII. – Слов'янськ : СДПУ, 2011. – С. 173–180.

4. Мокляк В. М. Інтернаціоналізація засобів формування особистості вчителя у контексті Болонських реформ / В. М. Мокляк // зб. наук. праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. – Серія “Педагогічні науки”. – Випуск 1. – Полтава, 2010. – С. 143–146.

5. Мокляк В. М. Студентські організації імператорського університету св. Володимира / В. М. Мокляк // Молодь і ринок. – 2009. – № 58. – С. 99–102.

6. Мокляк В. М. Обґрунтування поняття “студентське самоврядування” / В. М. Мокляк // зб. наук. праць Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. – Серія “Педагогічні науки”. – Випуск 1. – Полтава, 2009. – С. 72–76.

наукові публікації в інших виданнях

7. Мокляк В. М. Студентські об'єднання імператорських університетів / В. М. Мокляк // Історико-педагогічні студії : науковий часопис / [Гол. ред. Н. М. Дем'яненко]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. –

Вип. 3–4. – С. 63–67.

8. Мокляк В. М. Розвиток ідей Болонського процесу та проблеми і перспективи їх упровадження в систему навчання студентів курсу “Інформатика та обчислювальна техніка” / В. М. Мокляк // Європейський вектор української освіти : зб. наук. праць – Полтава : АСМІ, 2008. – С. 190–197.

матеріали наукових конференцій

9. Мокляк В. М. Діяльність студентських об'єднань Імператорського університету Св. Володимира / В. М. Мокляк // Актуальні проблеми педагогіки вищої школи в руслі Болонського реформування : І Всеукраїнські Морозівські педагогічні читання, 12-13 лютого 2010 р. : Історико-педагогічні студії : Науковий часопис / [Гол. ред. Н. М. Дем'яненко]. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 5. – С. 187–189.

10. Мокляк В. М. Індивідуалізація навчання у вищій школі / В. М. Мокляк // Тьюторство як фактор індивідуалізації педагогічного процесу в контексті кредитно-модульної системи навчання : матеріали Всеукраїнської наук. конференції, 9-10 листопада 2010 р. // Дидаскал : часопис кафедри загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2011. – №11. – С. 40–45.

11. Мокляк В. М. Роль нормативних документів у становленні студентських самоврядних організацій ХІХ ст. / В. М. Мокляк / Теорія і практика виховання лідерських якостей особистості у системі студентських самоврядних організацій : ІІ Всеукр. студ. наук.-практ. конф., 23-25 квітня 2010 р. : матеріали конф. – Полтава, 2010. – С. 207–209.

12. Мокляк В. М. Історія розвитку тьюторства / В. М. Мокляк // Інтернаціоналізація засобів формування особистості вчителя у контексті Болонських реформ : Міжнар. наук. чит., 15-16 грудня 2009 р. // Дидаскал : часопис кафедри педагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2010. – № 10. – С. 24–27.

13. Мокляк В. М. Роль студентського самоврядування у формуванні особистості випускника школи майбутнього / В. М. Мокляк // Школа майбутнього: від теорії до практики: засідання наук. школи доктора пед. наук, проф., член-кор. АПН України А. М. Бойко // Дидаскал : часопис кафедри педагогіки ПДПУ імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2009. – № 9. – С. 14–18.

14. Мокляк В. М. Історико-педагогічні погляди на поняття “студентське самоврядування” / В. М. Мокляк // Виховання особистісних якостей майбутніх фахівців у системі студентського самоврядування: Всеукр. студ. наук.-практ. конф., 24-25 квітня 2009 р. : зб. матеріалів – Полтава : ПДПУ імені В. Г. Короленка, 2009. – С. 75–76.

АНОТАЦІЯ

Мокляк В. М. Студентське самоврядування в історії розвитку вищої школи України (ХІХ – початок ХХ століття). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за

спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Полтава, 2011.

У дисертації вперше на історико-педагогічному матеріалі виявлено і систематизовано основні теоретичні ідеї студентського самоврядування у вищій школі досліджуваного періоду (демократизація студентського середовища, добровільність і виборність самоврядних органів, особистісна, соціальна, політична, науково-освітня зорієнтованість змісту діяльності студентських самоврядних структур, розвиток організаційно-управлінських функцій студентських організацій та ін.), схарактеризовано основні напрями розробленості проблеми. Обґрунтовано специфіку процесу, на основі виявлених критеріїв виокремлено чотири етапи розвитку студентського самоврядування досліджуваного періоду (I етап – 1804-1863 рр.; II етап – 1863-1884 рр.; III етап – 1884-1900 рр.; IV етап – 1900-1917 рр.). З'ясовано принципи (демократичності, законності, гласності, рівноправності, підзвітності, відповідальності та ін.), основні напрями змісту (соціально-правовий захист, навчальна та науково-педагогічна творчість, політико-організаційна діяльність та ін.), методи (комунікації, самоаналізу, бесіди, дискусії, прикладу старшої людини, самоконтролю та ін.), форми (товариства, гміни, земляцтва, каси взаємодопомоги, гуртки, бібліотечні об'єднання, товариські суди та ін.) і види (загальні збори, з'їзди, зібрання, сходки, заняття, засідання та ін.) діяльності студентських самоврядних організацій. Науково узагальнено досвід діяльності студентського самоврядування у вітчизняних університетах. Визначено основні напрями його використання в сучасних вищих навчальних закладах.

Ключові слова: студентське самоврядування, університет, принципи, методи, форми діяльності студентських самоврядних організацій, соціальна активність.

АННОТАЦИЯ

Мокляк В. Н. Студенческое самоуправление в истории развития высшей школы Украины (XIX – начало XX столетия). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Полтавский национальный педагогический университет имени В. Г. Короленка, Полтава, 2011.

В диссертации впервые на историко-педагогическом материале выявлены и систематизированы основные теоретические идеи студенческого самоуправления в высшей школе исследуемого периода (демократизация студенческой среды, добровольность и выборность самоуправляющих органов, личностная, социальная, политическая, научно-образовательная ориентированность содержания деятельности студенческих самоуправляющих структур, развитие организационно-управленческих функций студенческих

организаций и др.), охарактеризованы основные направления разработанности проблемы. Обоснована специфика процесса, на основе выявленных критериев выделены четыре этапа развития студенческого самоуправления исследуемого периода (I этап – 1804-1863 гг.; II этап – 1863-1884 гг.; III этап – 1884-1900 гг.; IV этап – 1900-1917 гг.). Выяснены принципы (демократичности, законности, гласности, равноправия, подотчетности, ответственности и др.), основные направления содержания (социально-правовая защита, учебное и научно-педагогическое творчество, политико-организационная деятельность и др.), методы (коммуникации, самоанализа, беседы, дискуссии, примера старшего человека, самоконтроля и др.), формы (общества, гмины, землячества, кассы взаимопомощи, кружки, библиотечные объединения, товарищеские суды и др.) и виды (общее собрание, съезды, собрания, сходки, занятия, заседания и др.) деятельности студенческих самоуправляющихся организаций. Научно обобщен опыт деятельности студенческого самоуправления в отечественных университетах. Определены основные направления его использования в современных высших учебных заведениях.

Ключевые слова: студенческое самоуправление, университет, принципы, методы, формы деятельности студенческих самоуправленческих организаций, социальная активность.

SUMMARY

Moklyak V. N. Students self-government in the history of the development of the high schools in Ukraine (XIX c. – beginning of XX c.). – Manuscript.

Thesis on gaining of scientific degree of a Candidate of Pedagogical Sciences in speciality 13.00.01 – General Pedagogics and History of Pedagogics. – Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko, Poltava, 2011.

The main theoretical ideas concerning students self-government of the investigated period such as democratic changes in the students surroundings, volunteering and selecting aspects of the body of self-government, the individual, social, political, scientific and educating approaches to the contents of the activity of the students self-government and its structures, the development of organizing and managing functions of students self-governed organizations and etc. were determined and systematized in the research. The preconditions of emerging of students self-governed organizations are particularly social and economic – as the crisis of the serf system, the wish of the bureaucracy to keep class essence of the society structure, inconsequence in denying of corporativism, science-educational preconditions as ideas of autonomy of educational establishments and their academic freedom, the need in efficiently educated specialists, the emerge of Sunday schools, social and psychological – the natural students need in uniting, so called corporative spirit of students etc., and also as preconditions – the students movement, the example of German and other foreign universities, the life activities of famous pedagogues and educators. The research reveals the reasons of the maintaining and development of the first students' self-governed organizations as household, political, scientific and

educated etc. The specific of the development students government as a complicated, changeable, contestable element was widely considered (inner contradictions: between the students encouragement in the development of self-governed organizations and the leaders' of students societies awareness, which is not always correct, of their rights and duties; between the students' readiness to create societies and professional staff conservatism; outward contradictions: between the development of students societies and insufficient law and regulation supply of students self-government; between democratization of students surrounding and random authorized policy of the government). According to the defined criteria: 1) the state of the social development of the country; 2) the policy of the government according to universities; 3) the growth of the education in universities; 4) social activity of the youth – the stages of the development of the students self-government around the investigated period were distinguished. I. 1804-1863 – time of establishing of students self-government. II. 1863-1884 – time of inner contradictions in the development of students self. III. 1884-1907 – time of progressive changes. IV. 1907-1917 – time of searching the ways for establishing standard legal documents. The principles (of democracy, of law, glasnost, equality, accountability and responsibility) were determined, contents (the main directions in the activities of the students self-government: protection in social and law aspects, educational and scientific creativity, political and management activities), methods (communication, self analyses, talks, discussions, the sample of the older person, self control), forms (societies, polish societies – gminy, body of moral and material support for students – zemliachestva, cash bank of mutual aid, circles, library units, courts of honours, etc.), kinds (general meetings, public meetings, gatherings, encounters, circles, classes, etc.) were deeply analyzed. The experience of the students self-government in Kiev St. Volodymyr University, Kharkiv and Novorosyiskiy Empire Universities was scientifically generalized. The main approaches as for the implementation of the experience of students self-government and its activities in modern higher educational establishments were determined: 1) the priority of the national education, publishing, the implementation of innovations and historical heritage into educational process; 2) the usage of the various methods, forms and kinds of activities in educational process of modern educational establishments; 3) the promotion of students social activity, tolerant and responsible, corrected and active attitude to social and political events in the society; 4) students engagement in active public life, patriotically directed actions, organizing of cultural affairs; 5) drawing of the attention to household questions, mutual help in learning and finance; 6) highlighting of the importance of a book, respect and authority of the adult, teachers, parents.

Keywords: student's self-government, university, methods, forms of the student's organizations, social activity.

Підписано до друку 14.09.2011. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Ум. друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. №48

Видавець Шевченко Р. В.
36000, Полтава, вул. Остроградського 2
тел. 050 346 23 75
Свідоцтво серія ДК №1139 від 04.12.2002 р.

